הסגולה של אובדן הכיוון:
Ulrich Beck ו"המודרניות השנייה"

כאשר הקורא פותח בפעם הראשונה את אחד מספריו הרבים של הסוציולוג הגרמני Ulrich Beck, הוא נלקח למסע למקומות סוציולוגיים שלא נחקרו לפני־כן. יש תחושה של אי־נוחות: האם זו באמת סוציולוגיה? בק הוא לסוציולוגיה מה שדאדא היא לאמנות; הוא מנסה לפתות את קוראיו, לחשוף אותם לסוג חדש של חשיבה, לדיון חדש בסוציולוגיה, עם הרבה התלהבות מן הלא־גלוי. אך בק מנסה גם לקשר מחדש את הסוציולוגיה לכתיבה הסוציולוגית הגרמנית המסורתית, הנקראת "Zeitdiagnose" (אבחון רוח הזמן) – סגנון אינטלקטואלי הנמנע בו־זמנית מתיאורטיזציית־יתר ומנתונים "קשים".

בק פונה לקורא המלומד. הסוציולוגיה שלו היא שפה ציבורית, המזמינה את קוראיו לבדוק מחדש הנחות בסיסיות על חיים אפשריים בחברה. השפה, מבחינתו של בק, מכרעת. מודרניות, השואלת ופועלת למען עצמה – מודרניות רפלקסיבית, לא רק מנכסת שפה; היא עצמה שפה. שפה יכולה לא רק להסביר, לנתח ולייצג; כוחה מאפשר לה גם ליצור שותפויות חברתיות. בק רוצה לעשות דמוקרטיזציה של השפה; הוא רוצה להעניק לאזרחים את השליטה בשפה. הסוציולוגיה שלו יוצרת שפה ציבורית, המערערת את כוחה של שפת המומחים באשר הם: העיתונאים, המנהלים, הסמכות הכנסייתית, היחצ"נים, הביורוקרטים, הפוליטיקאים, הפרסומאים, הפילוסופים ואנשי מדעי החברה.

במונחים סוציולוגים, פירוש הדבר הוא לשאול שאלות כגון: מי קובע את סדר־היום? מי מציב קדימויות? מי מחליט על הנושאים (הנידונים)? כאן אנו רואים את מחויבותו של בק לפרויקט שנקרא "נאורות", החוב שהוא משלם לאינטלקטואל הגרמני הגדול הנוסף, Habermas. בק אינו רוצה לעשות הבחנה ברורה בין שפה פואטית ופוליטית (ראו את חובו לפילוסוף האמריקאי Richard Rorty). שפה פוליטית אמורה להיות נהירה, אינפורמטיבית, בעוד שפה פואטית אינה ברורה, אלא נסיונית ואפילו טרנסצנדנטלית, אך שתיהן חולקות את הכוח ליצור ולכונן מציאות. לדידו של בק, הבעיה הקשה של זמננו היא, יותר מכל דבר אחר, חולי של השפה; תפיסות שאנו רגילים להשתמש בהן נותרו ריקות מתוכן, לא־רלוונטיות ולא־מנהירות. האפרוריות של עולמנו, השגרה של פעילויותינו היומיומית, השעמום, המלנכוליה, חוסר האנושיות – כל הדברים הללו שמשתקים אותנו – מקורם ברקבון השפה; מילים מתות במוות האיטי של השינון שלהן. לכן, טוען בק, "כלוב הברזל" אינו הביורוקרטיה, אלא חשיבה ביורוקרטית על ביורוקרטיה, הרואה עצמה כחסרת חלופות. "כלוב הברזל" האמיתי הוא "כלוב הברזל" של החשיבה: חוסר תקווה, ליניאריות ורציונליות. אנו חגים סביב מעגלי העבר מכיוון שאנו חסרים את השפה ליצירת משמעות ומבנה של החדש שאנו צועדים לעברו.

שאלות של סגנון הן שאלות־המפתח שניתן להתמודד בעזרתן עם מה שבק מכנה "מודרניות שנייה". מי שרוצה ליצור כוח חדש של שדות־פעולה חייב לשבור את הכפייה האוטו־סוגסטית של קטיגוריות שליטות. התיקון של הדמוקרטיה – וזו, למעשה, הסוציולוגיה של בק, סוציולוגיה פוליטית במובן האמיתי של המונח – מניחה (מראש) את החידוש של שפת הדמוקרטיה. זו, כמובן, אינה פעולה שרירותית. בק מצטט את המשורר

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

Benn: "היותך מבולבל ולא־מסוגל לכתוב אינו הופך אותך לסוריאליסט." הפוליטיקה של השפה היא מעשה של יצירה מחדש, של המצאה מחדש, של בדיקת הגלוי. בק נאבק, בין השאר, נגד הקומוניטריזם המתעורר מחדש, ולא רק בגרמניה: אין שפה של טובת הכלל, הוא טוען. שום קבוצה אינה זכאית לתבוע את המילים של טובת הכלל; המשבר של הקהילה לא ייפתר באמצעות מונופוליזציה של שפה אחת של קהילה. "מודרניות שנייה" משמעה על־כן פתיחות עולמית של שפות, שיח אינטר־תרבותי.

בק רוצה להחזיר את הסוציולוגיה למעמד הציבורי הראוי לה – מעמד שהיא הוציאה עצמה מתוכו בעשורים האחרונים. איש אינו מצפה עוד שסוציולוגים יבהירו את המצב החברתי של זמננו. לכודה בהתמקצעות־היתר, בשעבוד לנתונים, במסגרות תיאורטיות לא־נגישות לאדם המלומד ההדיוט, איבדה הסוציולוגיה את דמיונה, את הקריאה החברתית שלה. במובן זה, בק הוא אחד מיוצאי־הדופן הגדולים. בשנת 1986 הוא החל בפרסום הספר *Risikogesellschaft* (חברת הסיכון), בו הוא מציג את אחד מנושאיו המרכזיים: אינדיווידואליזציה. עם המושג הזה הוא מתקשר לאחד הנושאים הקלסיים של הסוציולוגיה. הנושא נותח כבר על־ידי מרקס, ובר, זימל, דירקהיים, פרסונס ואחרים, כחלק מהשינוי המבני במעבר מחברה מסורתית לחברה מודרנית; אולם בק חושב שהסוציולוגיה הקלסית לא היתה מסוגלת לפתח נושא זה במלואו, מכיוון שרק בתנאים של חברות מודרניות מפותחות מאוד האינדיווידואליזציה היא האופי המבני המרכזי של התקופה – אופי מבני, הנגרם בעיקר מעלייה בהכנסה, מגידול הפנאי, משקיעת סגנון החיים המעמדי ומהתרחבות ההשכלה. לאנשים אין ברירה אלא לשים עצמם במרכז חייהם שלהם אם ברצונם לשרוד חומרית. זהויות קבוצתיות (כמעמד, לדוגמה) סבלו משימוש־יתר, וזכויות־יתר חברתיות לא הבטיחו עוד הגנה מהסיכונים הקשורים לכל החלטה לגביהם או למיקומם החברתי. אינדיווידואליזציה, יש לציין, אינה אטומיזציה, לפחות לא בשביל בק; אטומיזציה היא תולדה של פולחן השוק, הסובייקט הניאו־ליברלי, מקום בו האינדיווידואליזציה מקבלת משמעות רק בתנאים של זכויות קיום שהמדינה ערֵבה להם. האינדיווידואל אינו קטיגוריה חיונית כאן, והאינדיווידואליזציה אינה מהווה סתירה לצורות הפעולה הפוליטית והציבורית. האינדיווידואל נהפך לאחד באמצעות הפעולה הפוליטית שלו. שוב, חובו של בק למסורת הקנטיאנית של הנאורות ברורה, אף־על־פי שמשימת "המודרניות השנייה" תדחוף זאת צעד אחד קדימה ותחפש את "שחרור האדם מהחופש שהביא על עצמו".

אנו חייבים גם לזכור שהספר פורסם כמעט במקביל להתרחשות האסון הגרעיני בצ'רנוביל; אפשר להרחיק את העוני משדה־הראייה ולהתעלם ממנו, אבל לא כן את סכנות הכוח הגרעיני. כל מה שנותר הוא לקוות לרוח טובה, לייחל שלא ירד גשם. בצ'רנוביל, היינו עדים לחוסר־האונים של העולם המתורבת, שהקים גדרות־תיל וחומות, משטרה וצבאות, להגן על גבולותיו, אך כל מה שנותר לו היה לצפות בענן הגרעיני העושה את דרכו להשמדת האנושות, ותו לא. בניגוד לטייטניק, הסמל הענקי הזה של המודרנית, כרטיס במחלקה הראשונה לא הציל חיי איש. *Risikogesellschaft* היא התשובה הסוציולוגית של בק לאירוע הזה.

אינדיווידואליזציה היא צידו האחד של המטבע, גלובליזציה היא צידו האחר. ספרו האחרון של בק, *Was ist Globalisierung* ("מה היא גלובליזציה"), שפורסם בסוף שנת 1997, אחת־עשרה שנה אחרי *Risikogesellschaft*, מנסה להגיע למונחים סוציולוגיים עם

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מושג מעורפל זה. בין 1986 ל־1997 פרסם בק והשתתף בפרסום של עשרה ספרים ואין־ספור מאמרים. כולם מנסים למסגר את שפתו החדשה, הנעה בין אינדיווידואליזציה לגלובליזציה, כמסמנים את מה שהוא מכנה "מודרניות שנייה". תחת ההגדרה של מה שהוא קורא "מודרניות ראשונה", בק מבין את הקהילה המדומה של אומות במובן האתני־התרבותי והפוליטי; מדינת־הלאום כמדינה טריטוריאלית. לדידו, "מודרניות ראשונה" סובלת מחד־צדדיות טריטוריאלית, הממוסגרת בקונספציות כעם, לאום, תרבות, חברה, מעמד, אזרח ומדינה; ב"מודרניות הראשונה", דמוקרטיה פרלמנטרית הינה משמעותית רק בהקשר הטריטוריאלי. בק מסיר את המסכות מהמדעים החברתיים המסורתיים, ממשיכי הסוד ההגליאני, המסתכל על חברה אזרחית מבעד לתביעה לסדר על־ידי המדינה. כלכלית, העולם של "המודרניות הראשונה" התאפיין בפורדיזם וטיילוריזם, בסתירות בין עבודה והון, במדינת־הרווחה וגבולותיה הלאומיים; "מודרניות ראשונה" היא האחדות ההיסטורית בין אנשים, מרחב ומדינה, הברית ההיסטורית בין חברת־שוק, מדינת־רווחה ודמוקרטיה. "מודרניות שנייה" (בעבודתו המוקדמת, בק משתמש ב"מודרניות אחרת" ו"מודרניות רפלקסיבית") היא המושג המייצר את הרשת לתפיסת המציאות המשתנה.

מהי "מודרניות שנייה"? האם היא קיימת כבר, או שמא היא יצירה של האמן הסוציולוגי הזה? היא שניהם. היא מאופיינת בהתפרצות הפוליטיקה אל מחוץ למסגרת קטיגוריאלית של מדינת־לאום לעולם שהוא טרנס־לאומי, אך בו בזמן גם רגיונלי ולוקלי. שינוי צריך להיתפס כהזדמנות, לא רק על־מנת להבין, אלא גם על־מנת לקדם את העתיד, ליצור אותו פוליטית מחדש. גלובליזציה פירושה על־כן סוג חדש של פוליטיקות מאז חתירתה של הכלכלה הפועלת הגלובלית תחת בסיס הכלכלה הלאומית ומדינת־הלאום. "מודרניות שנייה" היא החיפוש אחר יחידה חדשה, המחליפה את זו של אנשים, מרחב ומדינה בזו של אנושיות, הארץ ומדינת־העולם. אין היא קיימת עדיין, אבל ברור שמדינת־הלאום, בין כלכלת־עולם ואינדיווידואליזציה, מאבדת את הריבונות שלה. זה פרויקט פוליטי, ובק מנסה לקרוא תיגר על "סוף הפוליטיקות" שהוכרזה על־ידי הפוסט־מודרניות ותיאוריות מערכתיות (שתיהן אופנתיות מאוד בגרמניה); "מודרניות שנייה" מנסה לתפוס גם את ההמשכיות בתוך המודרנית וגם את השבר התקופתי. מה שנותר מ"המודרניות הראשונה" היא הערכה של האינדיווידואל היחיד והחירויות הפוליטיות שלו (אינדיווידואליזציה). מה שהיתוסף הוא חוסר המרחב של ההון, העבודה ואפילו הבית כתוצאה מגלובליזציה. המודרניות לא הסתיימה, ולכן, בק משתמש ב"מודרנית שנייה" על־מנת לבשר שהסוף שחגג הפוסט־מודרניזם לא הגיע עדיין.

כך או כך, הפוליטיזציה של חיי היומיום אינה מתבטאת על הבימות המוארות של הפוליטיקה הממוסדת; היא מתרחשת באפלה של חיינו. כך, היא מתרחשת כשאנו מאוהבים, למשל, כמו שבק ובק־גרנשהיים הראו בבהירות כה רבה בספרם המשותף *Das Ganz Normale Chaos der Liebe*, המתורגם לאנגלית כ־*The Normal Chaos of Love* (1995) ("הכאוס הנורמלי של אהבה"). הפוליטיזציה מתרחשת בפרויקטים של החיים האסתטיים, של המכונים אנשים צעירים נרקיסיסטיים, כפי שבק מראה ב־*Kinder der Freiheit* (1997). באסופה זו של מאמרים, שכתבו בק ואחרים, הוא קורא תיגר על אותם פסימיסטים תרבותיים שקוננו על דה־סולידריזציה, אובדן ערכים, תרבות של נרקיסיזם, מלכודת האגואיזם, תודעה של מצליחנות והדוניזם. הפסימיזם התרבותי, הטוען כי החברה המודרנית חיה על מוסריות שאולה לאחר שבזבזה את משאביה המוסריים, נהנה

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מירושה אינטלקטואלית ארוכה בגרמניה. אבל בק אינו רוצה להימלט אל עתיד של פוסט־מודרניות אורגית. כמו עמיתו, האברמס, הוא רוצה להשלים את הפרויקט של המודרנית. לכן הוא מדבר על "מודרניות שנייה", שמשמעה, בין השאר, יצירתה מחדש של השפה של המודרניות עצמה. פירושו של דבר הוא לרצות לשוב לחיות עם סתירות. כפי שהוא מראה בספריו האחרונים, שפורסמו בסדרה "מודרניות שנייה", האמונה שלאנשים בחברה מנוכרת של אינדיווידואלים אין פוטנציאל של רחמנות היא שגויה לחלוטין. "המודרניות השנייה" של בק מאפשרת למרחב המושגי ולמרחב המעשי, שיש בהם סתירות ברורות (כמו אלטרואיזם ואינדיווידואליזם) להתקיים יחד על־ידי הבניה מחדש של השפה המוסרית של המודרניות עצמה. בק עושה זאת באמצעות הקריאה הסוציולוגית של קאנט, טוקוויל, ניטשה ואחרים, הוא מפלס דרך בקיפאון של הוויכוח המוסרי בחשיבה הסוציולוגית של ימינו, בין פוסט־מודרניסטים, המכחישים את קיום הסובייקט המוסרי, לבין אלה המנסים לבסס את הסובייקט המוסרי בקהילות קונטינגנטיות המאבדות את האוניוורסליזם המוסרי, שהיה חלק מהבטחת המודרניות.

לכן, גלובליזציה היא לא רק תופעה כלכלית. בק מבקש להבחין בין גלובליזם וגלובליזציה. גלובליזם הוא לדידו האידיאולוגיה של שליטת שוק עולמית, האידיאולוגיה של ניאו־ליברליזם, המצמצם את הרב־ממדיות של התופעה לחד־סיבתית, למרחב הכלכלי. מושג זה מושך לא רק את התומכים, אלא גם את האוייבים, ומתבטא בפרוטקציוניזם של השמאל, לדוגמה, שגילה פתאום, בסוף המאה העשרים, את מדינת־הלאום, בשעה שמרקס של המניפסט הקומוניסטי, מאה וחמישים שנה אחרי פרסומו, לובש חליפות ארמני ועובד בשביל הבנק העולמי: "הבורגנות, באמצעות הניצול של השוק העולמי, נתנה אופי קוסמופוליטי לייצור וצריכה בכל מדינה," כתב מרקס מאה וחצי קודם־לכן, וכל בנקאי העולם בוכים מאושר, בעוד השמאל קורא לביסמרק ולטוניס (Toeniss) להציל את ההישגים של מדינת־הלאום הישנה ושל הקהילה. מה שקרה מאה וחמישים שנה אחרי המניפסט הוא שהניצחון והמפלה של ניתוח מרקסיסטי אינם נבדלים זה מזה. גלובליזם הוא רק עוד כינוי למרקסיזם בלי מרקס. המטאפיסיקה הזו של עולם־השוק נחגגת על־ידי הניאו־ליברליזם ומעוגנת כבלתי־נמנעת על־ידי השמאל, ואינה מביאה בחשבון גלובליזציה אקולוגית, גלובליזציה תרבותית ואת הופעת הטרנס־לאומי של המרחבים והזהויות. מרקסיזם וניאו־ליברליזם מסכימים שכל הפוליטיקה, המדע והתרבות כפופים לעליונות הכלכלה.

כנגד גלובליזם, בק מציע גלובליזציה כתופעה תרבותית, שמשמעותה, קודם־כל, קץ זהויות קולקטיביות ונטייה לכיוון אינדיווידואליזציה, לא רק כפירוק, אלא גם כתחליף לצורות חיים תעשייתיות עם אחרים, מקום שאנשים מייצרים את הביוגרפיות שלהם עצמם. (ראו ספרו *Eigenes Leben* ("חיים בעשייה עצמית"), שפורסם ב־1995.) אינדיווידואליזציה היא שניהם: גם פירוק וגם תחליף. קומוניטריזם, הן של השמאל והן של הימין, מכיר רק את הראשון ונוטה להתעלם מהשני. גלובליזציה ופלורליזם תרבותי הם חלק מהעולם שקומוניטריזם אינו יכול לחיות עימו. הם נוטים להתעלם מגלובליזציה ורואים בקהילות קהילות של גורל. גלובליזציה מנסה לפוצץ את האופק התיאורטי והפוליטי של מדינת־הלאום והסוציולוגיה שלה; סוג של סוציולוגיה המקובעת אונתולוגית לעדיפויות של קבוצות וקולקטיבים.

בקצרה, הסוציולוגיה של בק היא הניסיון ליצור את הפרויקט האינטלקטואלי החדש

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

הזה. הוא כיום הסוציולוג הנקרא ביותר באירופה. באופן מסוים, אנו עדים כאן לתחייה של סוג חדש של אינטלקטואל. לא האינטלקטואל הפסימיסט של "שקיעת הציוויליזציה", שמצביע באצבע מאשימה ואומר לאנשים שהדברים רק יחמירו, אלא אינטלקטואל רוקד חדש ש"ירד לפיריאוס", כמו סוקרטס לפני זמן רב; אין הוא תר אחר דז'ה וו, אלא הוא אינטלקטואל שנשאר בבית ומתמודד עם פרדוקסים וסתירות. בק מנסה למצוא חלק מהסתירות מחוץ למסורת האינטלקטואלית הגרמנית, המחלחלת עמוק באמצעות הפסימיזם התרבותי. בזמנים עברו, פסימיזם מסוג זה יוצג על־ידי אסכולת פרנקפורט; היום הוא לובש את בגדי הקומוניטריזם. הוא מחפש אחר זה בתיאוריה התרבותית האנגלו־סקסונית. (Gidden, A. *Beyond Left and Right*; Lash, S. and Urry, J. *The Economy of signs and Spaces*; Albrow, M. *The Global Age* מתורגמים לגרמנית בסדרה של בק "מודרניות שנייה"; וכמו־כן שתי אסופות נוספות, *The Perspectives of World Society* ו־*Politics of Globalization*, המכילות מאמרים של, בין השאר, Arjun Appadurai, David Held, Anthony McGrew, Robert Robertson, Mike Featherstone, Ulf Hannerz, Scott Lash, Barabra Adam, James Rosenau, John Eade, John Urry, Martin Show. כל השמות מוכרים לקורא העוקב אחר תיאוריה תרבותית מחוץ לגרמניה, אבל אינם מוכרים כמעט לחלוטין כאן.)

היציאה מתוך גרמניה במטרה לחפש אחר תשובה תרבותית ופוליטית לגלובליזציה מעניינת בפני עצמה; מצד אחד, אין כיום לגרמניה מסורת אקדמית של לימודי תרבות משום סוג; מצד אחר, לגרמניה היתה מסורת חזקה של לימודי תרבות, ומסורת זו היתה גם המשפיעה ביותר בגרמניה ומחוצה לה לפחות במשך שלושה עשורים; והכוונה למסורת של אסכולת פרנקפורט. איך נפלו גיבורים. עלייתה ונפילתה של אסכולת פרנקפורט, שהן ההקשר התיאורטי וההיסטורי בו יש להבין את עלייתו של בק כסוג חדש של אינטלקטואל ציבורי, ניתנות להסבר חלקי במונחים של הפרויקט של אנשי האסכולה: הם ניסו – והצליחו טוב יותר מכל אחד אחר – להשיא השקפות פוליטיות שמרניות לפוליטיקה השמאלית. בראייה לאחור, כל הפרויקט נועד לכישלון, אבל זה מובן. פוליטיקה שמאלית וטעמים תרבותיים אליטיסטיים היו בשנות החמישים והשישים העמדות הברורות מאליהן של אינטלקטואלים. שני הטעמים ממקמים את האינטלקטואלים באופן מושלם: בוז לעשיר וללא־משכיל. אבל מצד אחר, מה שעושה אינטלקטואלים מודרניים לכאלה הוא שהם צריכים איכשהו להיות לצידם של הלא־משכילים – "העם". לאחר המלחמה שוב לא היתה עמדה זו אפשרית, לפחות לא בגרמניה. מרד מנקודה זו ואילך היה חייב להיות תרבותי. ואז התמקדה הדאגה בתרבות ההמונים, ואסכולת פרנקפורט עשתה מה שהיה עליה לעשות: היא שפכה עוד תיאוריה לקלחת, עד שנראָה כי טעמים קלסיים אוונגרדיים ותיאוריות שמאליות צעדו יד ביד באופן בלתי־נמנע, ושתרבות ההמונים היתה מזימה של העשירים לשעבוד העניים. סוג זה של חשיבה אנטי־מודרניסטית אינה מרפה מגרמניה ומכל מקום אחר, והענף העיקרי, אינטלקטואלים שמאליים, ממשיך לראות את האנשים כהמון, בעודו מתעב אותם באופן אינדיווידואלי. אך אין עוד צורך להעמיד פנים שמחבבים את מה שרוב האנשים אינם מחבבים ושונאים את מה שרוב האנשים מחבבים, והביקורת האריסטוקרטית של ההמון נעשית קשה יותר לקבלה. בק הוא הציפור הנדירה של אינטלקטואל גרמני שאין לו נוסטלגיה, אין לו תשוקה להתאחד עם הטבע, למרות כתביו הרבים על המשבר האקולוגי. הוא אינו מצפה לגאולה – לא באמנות ולא במרחבים

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

חסרי שליטה של תקשורת; הוא גם אינו מחפש קהילות באשר הן אמיתיות או מדומות. הסוציולוגיה שלו היא תחילת הסוף של הפסימיזם התרבותי הגרמני.

הסדרה החדשה שלו על "מודרנית שנייה" היא התחלה של שיח בינו לבין קוראיו על־מנת להילחם בפטליזם של שפת הפסימיזם. זוהי גם סוציולוגיה המייצגת את התקוות של הפוליטיקה החדשה אחרי 1989; יחד עם נפילתה של חומת ברלין, התנפצו גם האשליות של סוציולוגיה ללא סובייקט; מושגים חברתיים המניחים מראש את קיום השיטות של הוויסות העצמי נהפכו לאבסורדיות אחרי שמזרח־גרמנים הרסו את החומה במו ידיהם. לכן, בק רואה את התמוטטות הגוש המזרחי כתוצאה של גלובליזציה תרבותית. מסך־הברזל לא היה מסוגל להגן על אנשים מפני טלוויזיה ומפני כוח המידע השוטף, שהוביל לחלומות על חיים משותפים ומדומים אפשריים. צריכת ההזיות באמצעות פרסומות, ועוד תחת משטר של מחסור ומשטור פוליטי, נהפכה להבטחה שבתוכה נוצרו חירויות צרכניות ופוליטיות. תיאוריה תרבותית הרואה במסעי־קניות נחיתות ומתייחסת בבוז לרעיון של חופש, שפירושו גם החופש לקנות, אינה בעלת כלים מושגיים לתפיסת התשוקות לחופש באותם ימים. אם מישהו תופס חברת המונים צרכנית כשלטון טוטליטרי, אין הוא יכול לתפוס את שורש הפוליטיקה של עם השואף לחירות.

"עקרון התקווה" של בק אינו התקווה לקץ הניכור בין אנשים; זה העיקרון של התקווה לנאורות של קאנט, לאינדיווידואלים חופשיים ואוטונומיים, אבל ללא הטוטליזציה של תשוקת נאורות זו. בק מתייחס כאן לעוד נקודה של תפיסה וולגרית של מודרניות, שהוא קורא לה "מיתוס הליניאריות". המיתוס מדבר על התלכדות של תרבות גלובלית. מִלת־המפתח כאן היא "מקדונלדיזציה" (Barber, Huntington, Ritzer). במושגים שלהם, אוניוורסליזם פירושו אחידות של סגנונות החיים, סמלים תרבותיים וטרנס־לאומיות של מבני פעולה. תרבויות וזהויות מקומיות נעקרות ומוחלפות בסמלי סחורה. הנך מה שאתה קונה. בשלב זה של הוויכוח, בק רוצה להשתמש גם בתיאוריה התרבותית המתפתחת זה לא כבר על־מנת להפגין את הדיאלקטיקות של גלובליזציה תרבותית. המושג של רונלד רוברטסון ל"עוֹלָם־קוֹמיוּת" (גלוקליזציה) הינו הכרחי כאן. גלוקליזציה פירושה תמיד לוקליזציה; היא אחד מאמירותיו של רוברטסון: באמצעות התהליך של גלובליזציה תרבותית, סתירות נהפכות לאפשריות ולאמיתיות. לכן, גלובליזציה אינה גלובליזציה חד־ממדית, אלא דגש חדש במקומי, או כפי ש־Giddens מדגיש: תחייה לא־מסורתית של המקומי. הגלובלי והמקומי מגדירים זה את זה. זו גם התפרצות של הסוציולוגיה החדשה של גלובליזציה מתוך גישות ישנות יותר, כגון "התיאוריה של מערכת העולם" בהסכמה עם אפדוראי; זוהי הכרה בקיום ההפרדות הבסיסיות בין כלכלה, תרבות ופוליטיקה. זה אומר אפילו שאוניוורסליזם ופרטיקולריזם אינם כבר ייחודיים הדדית כפי שהניחו קונספציות וולגריות של הנאורות. אנשים רבים על הגלובוס חיים לא רק בקהילות מדומות, אלא גם בעולמות מדומים. הכללות החובקות־עולם ואיחוד מוסדות, סמלים ואופני פעולה (כמו מקדונלדס, ג׳ינסים, דמוקרטיה, מידע טכנולוגי, זכויות אדם), ההדגשים החדשים, ואפילו פלישה והגנה של תרבויות מקומיות וזהויות (יותר דת, לאומיות מחודשת וכולי), אינן סתירות. חשוב להבין שהמודרניות האירופית/האמריקאית, שדחפה תמיד לעבר גלובליות, אוניוורסליות והכללה, חייבת להתמודד עם השלכות של גלובליות המפחיתה מערכן של אותן אוניוורסליות והכללה. גיוון גלובלי משמע על־כן רדיקליזציה של אי־שוויון חברתי ותרבותי והבדלים לא־מותאמים וקיצוניים

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

של פרספקטיבות. רק משום שהחלקים הלא־שווים של חברת העולם יודעים זה על זה, רק מפני שהם רואים זה את זה כמרכיבים של האחר, ורק כך הם יכולים להתייחס זה לזה, ויש ביכולתם להיות נבדלים זה מזה. שוני ואי־התאמה של צורות חיים ויחסי חיים והתייחסות־הגומלין האנטגוניסטית של תמונות־עולם אינם צורה של מחסור או יחסים חברתיים, אלא להיפך. המקומי הוא האחר של הגלובלי, והגלובלי אינו תיאוריה מופשטת, אלא האופק בו מקוֹמִיוּיוֹת (localities) נפגשות. תפיסה זו נשארת בלתי־מובנת כל עוד אין הפרדה מושגית בין חברה ומדינה.

אך אם הדבר נכון, כיצד תיתכן ביקורת בינתרבותית? האין זו הזמנה למשחק־שוטים פוסט־מודרניסטי שהכל אפשרי בו? בק דוחה זאת. הוא מאמין שמה שהוא מכנה "קונטקסטואליזם אוניוורסלי" (או רלטיביזם) הוא דבר מכליל, כמו העמדה של "אוניוורסליזם אוניוורסלי" (תפיסות וולגריות של התפתחות ליניארית לעבר נאורות). "קונטקסטואליזם אוניוורסלי" הוא דבר מפתה. אנחנו מה שאנחנו. לכל אחד יש נקודת־מבט משלו: המדכא כמו גם המדוכא, וכמובן, גם הצופה בדיכוי עצמו. "הקונטקסטואליזם האוניוורסלי" הזה עיוור בכל הנוגע באמיתות של האחר, כמו "אוניוורסליזם אוניוורסלי". הראשון מטיל ספק אם ההשקפה של האחר ניתנת להבנה כלל, בעוד האחרון חי בוודאות שהאחר הוא האויב, ואינו עושה כל מאמץ להבינו. העמדה המנוגדת של בק היא של "האוניוורסליזם הקונטקסטואלי" (המימד המוסרי של המושג "גלובליזציה"). פירוש הדבר הוא, קודם־כל, שאי־התערבות אינה אפשרית. אין זה אומר שקיים שיח. זה אומר שאין עולמות נפרדים. זוהי התייחסות אירונית גם לגבי דברים שהינם קדושים לי (ראו רורטי על כך). זה גם אומר שיש לשלב את הישירות הקונטקסטואלית לתוך האוניוורסל. החלופה שבין אוניוורסליזם אחד או שום אוניוורסליזם אינה תופסת יותר. לדוגמה, האמונה שיש רק מובן אחד של דמוקרטיה, מובן אחד של צדק חברתי, ושכל תבנית חורגת מהם היא לא־דמוקרטית בהגדרה, לא־צודקת, ואי־אפשר להחזיק בה בעולם גלובלי. תפיסה זו תובעת סקרנות כלפי אוניוורסלים של אנשים אחרים. זה אינו מצב של ויתור על אוניוורסליזם, אלא של תחרות תרבויות לגבי אוניוורסלים. זה עשוי לבלום את הצדקנות העצמית של מטיפים גבוהה־גבוהה מסוגים שונים, הטוענים לאמיתות של האוניוורסל שלהם בלבד. אך זה אפשרי כשהחשיבה שלנו משנה את הקשרים הצרים של מדינת־הלאום. בק, כסוציולוג, רוצה להתחיל בסוציולוגיה על־מנת לעשות זאת. סוציולוגיה צריכה לפרוץ את המְכוֹלָה של המדינה כדי לפתח הסתכלות חדשה בסובייקט שלה – בחברה. בכל אופן, לגבי רוב האנשים, הקהילה הגלובלית של גורל מבוססת כיום על האיום בלבד (ראו שוב צ'רנוביל). מבחינתו של בק, מתוך "חברת העולם הסיכונית", דמוקרטיה קוסמופוליטית אינה רק אפשרית, אלא גם הכרחית.

"האוניוורסליזם הקונטקסטואלי" של בק רלוונטי מאוד לאינטלקטואלים ישראליים ולשיח הסוציולוגים. בעודם תקועים, מסיבות ברורות, במְכוֹלַת התיאוריה של מדינת־לאום, הם יכולים ללמוד מבק תפיסה קוסמופוליטית הכרחית. הדבר חיוני במיוחד כשזה מגיע ליחסים אינטלקטואליים חילוניים כלפי הדת והדתיים בישראל. כל עוד הם מסתכלים על דמוקרטיה כמודל טריטוריאלי בלבד (כפי שכמה פוסט־ציונים רוצים לעשות) ומודדים כל מודל אחר על־פי הצרפתי ו/או האמריקאי, הם מסתגרים מפני אפשרויות אחרות. כמובן שמודרניות מערבית, בגלובליות שלה ובצורתה האמריקאית, היא כיום התרבות ההלניסטית של זמנים עברו – דומיננטית, מקדמת, גל העתיד,

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מבוללת, מוערצת, מפתה, יפה, והשפעתה מורגשת מאוד בישראל. האם היא אכן יכולה להוביל את הפוליטיקה הישראלית? "הדתות העולמיות" הן אכן אוייבות חשובות לעיתים של האזרחות האוניוורסלית, אך אין הן האויב היחיד שלה. ההתעקשות שכל מדינה מזרח־תיכונית חייבת להידמות לחלוטין לצרפת או לארצות־הברית נראית לוקה בחסר ומציגה מהותיות "הנטיגנטונית", שרק בוגדת בשיח הפרובינציאלי הפוסט־ציוני. בק דוחה סוג זה של "אוניוורסליזם אוניוורסלי". אין הוא מביא בחשבון שהנאורות היא גרסה חילונית של האוניוורסליזם של הנצרות, וכי מלכתחילה היתה עוינת במיוחד ליהודים. "אוניוורסליזם קונטקסטואלי" בשיבוץ הישראלי משמעו שיהודים יצטרכו לפתח וריאנט של מסורת נאורות שתענה על הפרטיקולריות היהודית. ב"מחנה האחר", הלכה יהודית ותרבות דתית יכולות לגלות את הגמישות היצירתית שהפגינה ברחבי התפוצות – גמישות יצירתית לא על־פי רעיונות חילוניים של סובלנות ופשרה, אלא בתיווך המסורת עצמה. אין זה אומר שדתיים וחילונים צריכים להיות זהים כמו הפרויקט המכליל של אזרחות הטבוע בדרישות הפוסט־ציוניות. ברור שאם המקור לריבונות הוא מדינת־הלאום, אזי אנשים נעשים לאזרחים, אבל האגליטריזם של מדינת־הלאום מייצר אוטומטית את היוצא מן הכלל. זה מניח בהגדרה שיכולה להיות קרקע ניטרלית בה יוכלו כל האזרחים להיפגש ולהתקיים בצוותא. זה מניח בתמורה שיש הבחנות ברורות בין המרחב הציבורי והמרחב הפרטי, או בין דת ופוליטיקה. בכל מקרה, זוהי השקפה פרטיקולרית היסטורית מסוג הליברליזם המערבי האופייני לצרפת ולארצות־הברית.

האם סוג זה של ליברליזם יכול להיות ניטרלי לחלוטין מבחינה תרבותית? כלומר, אוניוורסליזם? חוקתיות ליברלית אינה דבר מופשט וניטרלי, כפי שסוציולוגים רבים כאן נוטים להאמין. מבט קוסמופוליטי וגלוקלי בפרשיות יכול לעזור בפיענוח חוסר הבנה יצירתי בין אנשים דתיים וחילוניים, העשויים בתמורה לתעל את הדו־שיח בין קהילות ותרבויות באיזור. הקונפליקט שריר וקיים בגלל המרחב הציבורי המשותף שכל הנשאים של התפיסות השונות הללו חולקים. הם לא ייעלמו משם, כפי שתפיסות וולגריות של הנאורות יכולות לקוות. זאת הכוונה הבקיאנית של "אוניוורסליזם קונטקסטואלי".

הסוציולוגיה של בק היא מסוג הריאליזם האוטופי. יש בה טעויות יצירתיות ואמיתות משעממות. בק אינו אדם של אמיתות משעממות, אך אין זה אומר בהכרח שהוא סוציולוג של טעויות יצירתיות. הוא מעמת את הסוציולוגיה עם נושאים של העתיד ושוקל אופציות אפשריות, ללא ניסיון לתת ייחוס לאחת מהן. זה הופך אותו לחולם סוציולוגי. מי שחושב שסוציולוגיה אינה שְׂגִיָּה בחלומות אל יבזבז עליו את זמנו.

הפרסומים החשובים ביותר של אלריך בק:

– *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne* (1986). Published in English as: *Risk Society* (1992).

– *Gegengifte: Die organisierte Veratnwortlichkeit* (1988). Published in English as: *Ecological Enlightenment* (1995).

– *Das Ganz Normale Chaos der Liebe* (together with Elizabeth Beck Gernsheim, 1990). Published in English as: *The Normal Chaos of Love* (1995).

– *Die Erfindung des Politischen: Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(1993). Published in English as: *The Reinvention of Politics* (1997).
– *Riskante Freiheiten: Individualisierung in modernen Gesellschaften* (edited together with Elisabeth Beck Gernsheim, 1994).
– *Eigenes Leben: Ausfluege in die unbekannte Gesellschaft in der wir leben* (1995).
– *Reflexive Modernisierung – Eine Debatte* (together with Anthony Giddens and Scott Lash, 1996). Published in English as: *Reflexive Modernization* (1994).

סדרה חדשה בשם "המודרניות השנייה" שהחלה ב־1997:

Beck, Ulrich (1997). *Kinder der Freiheit.*
Beck, Ulrich (1998). *Was ist Globalisierung.*

Translations into German in the series:

Giddens, Anthony (1998). *Jenseits von Rechts und Links (Beyond Left and Right).*
Albrow, Martin (1998). *Abschied vom Nationalstaat (The Global Age).*
Lash, Scott and Urry, John (1998). *Globale Kulturindustrien (The Economy of Signs and Spaces).*

Readers on Globalization:

Perspektiven der Weltgesellschaft (1999).
Politik der Globalisierung (1999).

נתן שניידר
המכללה האקדמית של תל־אביב–יפו

This content downloaded from
132.66.11.218 on Mon, 22 Feb 2021 16:43:23 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms